

Csorba Béla

∴ Nyugalmazott lektor, Újvidék
∴ csorbabelal@gmail.com

RABSZOLGÁK MÉG NEM VAGYUNK

Egy katonanotesz a második világháború végéről és az amerikai hadifogságról

We Are Not Slaves Yet

A Soldier's Notebook about the End of WW II and on being
an American War Prisoner

Robovi još nismo

Jedan vojnički notes o kraju Drugog svetskog rata i američkom ratnom
zarobljeništvu

A népi írásbeliség sajátos megnyilvánulási formáira, a kéziratos katonakönyvekre az utóbbi években egyre nagyobb figyelem fordul. A dolgozatunk tárgyát képező katonanotesz magyarországi gazdája bajtársaival együtt kényszerűségből végigszenvedte a második világháború utolsó hónapjainak németországi hadműveleteit, majd az amerikai hadifogság kíméletlen bánásmódját, s tapasztalatait krónikaszerűen meg is örököltette. Füzetébe két bajtársának a fogolyélet sanyarúságait felpanaszló, a hazaszeretetet, az otthon és a család utáni vágyódást megszólaltató versei is bekerültek. Mind a krónika, mind a versek értékes valóságismereti és kultúrtörténeti dokumentumai egy kellő mértékben mindmáig fel nem tárt történelmi időszaknak.

Kulcsszavak: népi írásbeliség, katonanotesz, második világháború, amerikai hadifogság, krónika, versek

Az ún. népi írásbeliség fontos, bár még kellőképpen fel nem dolgozott részét képezik a kéziratos katonakönyvek, a katonai szolgálat során keletkezett, változatos tartalmú füzetek. A katonaelet fegyelme, a civil világban megszokott otthonosság elvesztése, a személyes önrendelkezés korlátozása vagy teljes felfüggesztése még olyan időszakokban is komoly, nemegyszer nehezen feldolgozható traumákat, kihívásokat teremtett, amikor nem kellett harci cselekményekben részt venni, mert éppen nem volt háború. A békés időszakokban született kéziratos füzeteknek is központi témája a hazavágyódás, emellett gyakran esik szó a nehéz katonaelet keserveiről és az általában rossz élelmezésről, az új környezetről és a bajtársakról. „Műfajilag” általában a változatosság jellemzi az így született ka-

tonakönyveket: személyes vonatkozású adatokon kívül levélfogalmazványokkal, átmásolt versekkel, nóta- és dalszövegekkel, önálló versírói próbálkozásokkal, emlékkönyvekből tanult vagy azokba szánt rigmusokkal, viccekkel és adomákkal, vőfélyversekkel is találkozhatunk, egyszóval mindennel, ami alkalmas arra, hogy elúzza a kaszárnyai élet monotóniáját, ugyanakkor érzelmi támaszt és feloldódást nyújthat, emlékek felidézését segítheti elő az idegen, rigid környezetben.

Az írásom tárgyát képező kéziratos füzet csak részben felel meg a fenti ismérveknek, mindenképp azért, mert nem a békés kaszárnyaélet, hanem egy minden korábbinál kiméletlenebb háború, majd az azt követő hadifogság élményvilága és hangulata reflektálódik és tematizálódik benne. A 8 × 13,5 cm-es, férfitegyérben is könnyen elférő kockás mintázatú 44 lapos notesz a második világháború legvadabb hónapjaiban telt meg tartalommal.¹ Eredeti, fehér színű első borítója nincs meg, nyilván elsínylődött, s a lapok egy része is széthullóban lehetett már, amikor hullámos kartonpapírból csinos és tartós borítót erősített a füzetkéhez nyilván egykori tulajdonosa, Szabó István, a magyar királyi honvédség örvezetője, akit légvédelmi alakulatával 1944 szeptemberében Szegedről csoportosítottak át a birodalmi Németország védelmére. Mindezt a notesz tulajdonosa által írt 26 oldalas krónikából tudjuk. Élménybeszámolóját 1944. július 26-ai Szegedre történő mozgósításával kezdi, szűkszavúan ugyan, de szól a város bombázásáról, majd alakulata átcsoportosításáról, a szövetségesek Németország elleni kiméletlen légi csapásairól, a lakosság mérhetetlen szenvedéséről. Első németországi állomáshelyük a bajorországi Augsburg. Itt éri őket Horthy kormányzó sikertelen kiugrási kísérlete, lemondása és Szálasi hatalomra kerülése. Több megjegyzéséből kiviláglik, a nyilasokat nem szereti. A magyarok súrlódása a német tisztekkel és katonákkal mind gyakoribb, úgy érzik, semmibe veszik, rabszolgaként kezelik őket, ugyanakkor nyelvi nehézségeik is vannak, s mindez nehezíti a kiképzést. A következő állomáshely Alsó-Szilézia székhelye, Breslau, itt már a páncélöklök használatára oktatják őket, nyilván számítva a Vörös Hadsereg tankjainak előrenyomulására, ami később be is következik, s a város három hónapos ostrom után elesik. De ekkor már Szabó örvezető és társai a nyugat-németországi Hanaut védik az éjjel-nappal ismétlődő brit légitámadásokkal szemben: maguk is érzik, valójában reménytelenül. Nyilván a hosszabb hanai tartózkodás ideje alatt ismeri meg alaposabban a hitleri totalitarizmus működését: a mindent átható náci propagandát, a mindennapokat teljes ellenőrzése alatt tartó állami gépezetet, a társadalmat behálózó bizalmiak és spiclik működését, sőt a náci rendszer vallásellenességét és papságra nehezedő nyomását. A józan paraszti észjárással párosuló

¹ A noteszre mostani tulajdonosa, Papp B. Ferenc temerini lakos hívta fel a figyelmemet, s tette lehetővé, hogy jelen írás megszülessen. Arra viszont ő sem tudott válaszolni, hogyan került a füzetecske Temerinbe.

tradicionális szokáserkölcs mondatja vele, hogy az égiek visszafizetnek, mert a németek nem tisztelik mindenszentek ünnepét, és sátorlapokban földet hordatnak szegény magyarokkal.² Egy másik alkalommal pedig megjegyzi, a magyarok szerint a németek elvesztik a háborút, mert náluk ünnep nincs. Március 25-én az amerikaiak valóban bevonulnak a városba. A magyarokkal kezdetben nem törődnek, később azonban összeszedik őket is. A wormszi fogolytáborba kerülnek, ahol újabb megpróbáltatások várnak rájuk: esőben, a szabad ég alatt alszanak, sokuknak még kabátja sincs, éheznek, őrzőik ellenségesek. Valamivel javul a helyzetük Franciaországban, a Taizé közeli Chalonban. A notesz néhány versének keletkezése alapján bizonyos, hogy Szabó hadifogolyként Dijonban vagy a környékén is megfordult.

A tartalmas krónika, noha megszületését valószínűleg csupán egyetlen dolog motiválhatta – hogy ha véget ér a fogság, otthon, Csanádpalotán legyen majd emlékeztető, amelynek alapján pontosan el lehet mondani a világgégés és a fogság során szerzett élményeket – nem csupán magántörténelem, hanem becses kordokumentum is. Voltaképpen ez a notesz legértékesebb része. Ugyanakkor nem szabad lebecsülnünk a hadifogolytársaktól átmásolt, vagy éppen személyesen azok által Szabó füzetébe beírt verseket sem. Egy csömöri néptanító több költeményével is szerepel, nem véletlenül, hiszen a foglyok legelemibb érzéseit fogalmazta meg, egy-egy sorában 17. századi protestáns költőinkre emlékeztető modorban.

E versek szerzőjéről egy bejegyzés alapján annyit tudunk, hogy Szabó ételreceptet is kapott tőle, és ott jegyzi fel a költő, Dömötör Gyula származási helyét: Csömör, Pest megye.

Haza megyünk

I

Haza megyünk haza
Szép Magyarországba
Ez a mi lelkünknek
Legigazabb vágya.

II

Haza megyünk haza
Szomorú fogságból
Szép Magyarorszáért
Ég a szívünk bárhol.

² A magyar néphit szigorúan tiltja, hogy halottak napja környékén földdel dolgozzanak, hiszen azzal megzavarnák a holtak nyugalját.

III

Haza megyünk haza
Ha segít az Isten,
Egy nyugot napunk sincs
Soha nekünk itten

IV

Gondolatba mindég
Oda haza járunk
Otthonunk rol mesél
Minden rövid álmunk

V

Családunk tagjait
Visszont látjuk sokszor
Az arcunk kípírul
Igy a boldogságtól

VI

De a boldogságunk
Csak egy röpke pillanat
Elrepül az álom
S a fogóly itt marad

VII

Itt maradunk messze
Idegen orszábab [országban]
Emésztődünk tovább
Keserü hon vágyba.

VIII

Nyomorúságunkban
Az a reménységünk
Egyszer csak véget ér
Sok sok szenvedésünk

IX

Meg segít az Isten
Ha za megyünk haza

Sok sok próbára tett
Drága országunkba

X

Ahol meg találjuk
Drága kis családunkat
S akkor jo Istenünk
Térdre húlva áldunk

Amerikai fogságba
Franciaország Chállom [Chalon] város mellet Farzsel köz[s]ég³
1945 május 13án

[Dijon mellet kup alakú hegyek]⁴

Dijon mellet kup alakú hegyek
Nézegetjük kopár tetejüket
Valahányszor feltekintünk rájuk
Gondolatba odahaza járunk

Édes hazánk de messze vagy innen
Hírt sem hallunk felőled már régen
Ha mi égsyszer levelet kaphatnánk
Félvilágért az oda nem adnánk

De azért mi nemigen busulunk
Hogy hazánkrol most hirt nem halunk
Haza megyünk haza nem sokára
Asszt az időt minden fogoj várja

Hadi fogoly haza fellé ballag
Könnyesszemmel egy notát dalolgat

³ Chalon sur-Saône kisváros Kelet-Franciaországban, Dijontól délre.

Dömötör Gyula feltételezhetően azonos az evangélikus egyház egykori csömöri elemi iskolájában 1927-ben működni kezdő tanítójával, helyi kántorral, akit feleségével együtt 2000-ben Csömör Nagyközség díszpolgárai avattak. Lásd Szabó József szerk.: *A magyarországi Evangélikus Keresztyén Egyházegyetem névtára*. Győr, 1940., valamint *Oktatás, művelődés, sport* – <http://www.csomor.hu/pag/e/shaw/oktatas.muvelodes.es.sport> és *Csömör Díszpolgárai, kitüntettek* – www.csomor.hu/oldal/csomor-diszpolgarai.kitunte jelzetű honlap-adatokat.

⁴ Dijon egykor Burgundia székhelye, ma a régió legnagyobb városa.

Régi a dal régi a notája
Hadi fogjot felesége várja

Hű feleség várja hú férjét
Boldogságba töltöt sok évet
Ez úttán is legyen éltük boldog
Áld meg atyánk szegény hadifogjot

Dijon 1945 VI hó 11én

Nyög az egész világ

Nyög az egész világ ehezik felle
Ösze zuzzott mindent a háború szelle
Romok alól lassan feltámadt az élet
Nyomorbol kigyúlnak sok nép újra éled

Romba dölt hazánk is a szörnyü viharban
Elenség támadta: szövetséges dúlta
Szerencsétlen hazánk így hullót a porba
Magyar testvéreim mi okozta vesztünk?
It van az idő hogy Istenhez térjünk
Ne kérdezd sokáig ne gondólkoz rajta
Drága magyar népem halgas a j[ó] szora

Kerezd meg az Istent az is keres téged
Csakugy segitt meg az ha nevét féled
Nyújt[sd] kí a kezedet ő is nyujtsa feléd
Könnyeket letörlő megsegítő kezét

Ragadd meg asszt hittel elmúlnak a bajok
Örvendezni fognak kicsinyek és nagyok
Ki istenbe bízik csalodás nem érri
Érezük asszt mí is hadí fogjók
Habár emésztenek minket is a gondok
De bízunk Istenbe ő a reménységünk
Ha ő velünk marad semmitől sem félünk

Farzsel Köség 1945 VI hó 12én fogoly táborból emlékül haza Pista

Vers az életből

Magyar testvéreim ti hozátok szolok
 Ne haragudjatok azért amit mondok.
 Hogy meg mondom szembe a szín igasságot
 Amire a lelkem olyan régen vágyot

Ne haragudjatok még egyszer asszt kérem
 A bünt be ösmerni nem szégyen sőt érdem
 Bánjuk meg hát mi is sajnos vétkeinket
 Ne hordozuk tovább lelki terheinket

Asszt mondja az Isten szentparancsólattya
 Beszédünk és tettünk legyen mindég tiszta
 Járvunk egyenesen az igazság útján
 Sokat javithattunk édes Hazánk sorsán

Amikór besszélünk a sszora vigyázzunk
 Piszkos szora soha kinne nyíljon szájunk
 Testi piszkot könnyen megtalálja szemünk
 De lelkünk szennyéről nem igen beszélünk

Káromolni Istent de sok ember tudja
 Amit meg se gondol és gyorsan kimondja
 Fgyeljétek csak meg a sok mocskosságot
 Amit sokszor kimond zabolátlan szátok
 Magyar testvéreim csak szokás ez nem más
 Mert a rosszban gyorsan követjük mí egymást

Nem vagyunk anyira elvetemült rosszak
 Mit beszédünk útján jogosan ránk fognak
 Térjünk a job útra. Legyen szeb beszédünk
 Meg bocsájt akor majd a jo Istenn Nékünk
 Vissza fogja adni a várt szabadságot
 Legyen az ő neve míndörökké áldot vége

Annámnak emlékül Szabó István ör[vezető]
 A fogj táborból 1945 VI 14én

Szomorú idők bizony ezek a Bízontalan napok Sok
 mindent besszélnek és semit nem tudunk a Sórsünk
 hogy fog fordulni jora rosra 1945 VI hó 14én este 6 ora

Dijonban kerül a füzetbe az *Ott, ahol zúg az a négy folyó két strófája* 1945. június 9-én, majd két népies műdal, a *Nádi veréb nem száll fel az égig*, valamint a *Megérett a csongorádi cseresznye*. Mindkettő alatt megjegyzés: „Breszláui emlék eszt dalóták a fiuk 1944 XII hó 6án”, illetve „Breszlaú emlékek ezek 1944 XII 10”.

A Dömötörtől kapott „Recet Beréttésztahoz” – a másoló minden alkalommal következetesen kihagyja a p-t a recept szóból – a következő: „Nyers krumpelit le reszelni és eben a krúmpli lében egy kis zsirt vagy tejfelt tenni egy kis sot és anyi lisztet keverni belle hogy olyan legy[en] mint a palacsinta tészta és a tepszit megkeni és mint a pitét ki sütni frisen fogyasztani.”

1945 szeptemberétől új versíró szövegei kerülnek bejegyzésre. Költőjük, **Fodor Sándor**, saját kezűleg írta be szövegeit, sőt magyarországi lakcímét is Szabó noteszébe: Kiszombor, Tanya 119. sz. Sándormajor. Szövegeit többnyire folyóírással írja, finom, könnyű kézre valló betűi arra vallanak, hogy a toll használata nem volt tőle teljesen idegen a civil életben sem.

Emlékül

I

Elkerültünk messzi távol a hazánktól,
Születől, Testvértől, Kedvestől, Baráttól,
Végig vándoroltunk, fél Európán,
Míg össze találkoztunk a háboru utján,

II

Együtt másztuk a dolmári hegyet⁵,
Az után ástuk a nordheimi völgyet⁶,
Ezt követte nyomon az U-S-A fogság,
Melynek most nyögjük keserves napját,

III

Míg a vonat velünk hazafelé halad,
Ez a sok koplalás emlékünkebe marad,
Hogyha megtalálja bóldog otthonát
Ne felejtse egyik hű –Bajtársát,

Kelt, Majlikám 1945 Szeptember 10-én

Fodor Sándor

⁵ A Dolmar-hegy Thüringiában.

⁶ Bizonyára egy württembergi településre utal, hiszen az amerikai fogságot megelőző időkben Bajorországtól – ahol szintén van hasonló nevű falu – már igen messze jártak.

A verset cifra kis keret szegélyezi, négy sarkában virágdíszekkel. Majd egy szimplább, iskolás emlékkönyvekbe való kis rigmus, ugyancsak keretben, tulipánokkal:

Messze száll a vándor madár,
 Messze száll a gondolat,
 Néha néha gondolj arra
 Ki írta e sorokat

Bajtársad

Sándor

Ezt követi, ugyancsak az ő kézírásával, a „Csak még egyszer tudnék hazamenni” (vagy „Harangoznak a mi kis falunkba”) kezdő sorral falusi zenekarok repertoárján máig szereplő, a hazavágyódástól túlcorduló, érzelmes katonanóta, majd egy „recet” a borkészítésről, egy pedig „a krumpli tenyésztéshez”, táborig előadás alapján. Ez arra utal, hogy a foglyok szabad idejük egy részét önművelésre, közhasznú tudnivalók egymással történő megismertetésére használták. Nyilván ennek során került a noteszbe különféle élelmiszerek több oldalas kalóriatáblázata mellett a sonkapác receptje, a nyersbőr kikészítésének részletes leírása, sőt még a kérődzni nem tudó háziállatok népi gyógymódja is. Mind-mind olyan ismeret, amit hazájába visszatérve a civil életbe újraintegrálódó foglyok bármelyike kipróbálhatott.

A keltezéssel ellátott versek és magának Szabó Isvának a feljegyzései alapján egyértelmű, hogy a füzet krónikaszerű részét a szerző jóval hadifogságba kerülése után, 1945 októberében kezdte írni. A szerző számára nehézséget okozott a betűvetés, nem folyóírást, hanem nyomtatott kisbetűket használt, többnyire írásjelek, központozás nélkül. A kisbetűket olykor nagy kezdőbetűkkel helyettesíti, a megszokott módon, tulajdonneveknél szinte mindig, valamint egy-egy új noteszoldal elején, de egyébként a legtöbbször minden rendszer nélkül. A magán- és mássalhangzók időtartamának jelölésében következetlen. Emellett fogalmazási nehézségekkel is küzdött, a vonatok, az alany és az állítmány egyeztetései nem mindig tökéletesek. Emiatt szövege a szokásosnál nehezebben olvasható, de semmivel sem nehezebben követhető, mint bármely központozás nélküli mai irodalmi szöveg. Ezért csak a legkritikább esetben egészítem ki egy-egy [szögletes zárójeles] betoldással az eredeti szót vagy mondatrészt. Zavaró tollhibákra (sic!) jelzéssel hívom fel a figyelmet.

A központozás elmaradása miatt, az olvasás megkönnyítése végett a krónika egy-egy lapjának szövegét dupla sorközzel elválasztottam, a dátumokat pedig ugyanilyen oknál fogva félkövér betűkkel kiemeltem.

Isten nevében kezdem meg a katonaságnál

1944 VII hó 26án vonultam be Szegedre és ot tartotak egy Honapon keresztül semi haszon fejébe még csak szabadságra sem engedtek még végre kaptunk 5 napot Ami lejárt **Agusztus 20án** aznap Szegeden bombázás volt és it már szerencsénk volt mert az iskolát amiben szállásolva voltunk találatot kapot. Utánna megint bombázták a Hidat és az átomás melet lévő Raktárt és a hozánk közellévő helyjet is ekor másnap ki költöztetek a közelben lévő Rösszkére hát it kezttünk meg nyugodni és már aszt hitük nem lesz semi abol hogy ki kel menünk Németországba az a csoport amit ara hivatnak be 26-n Julliusban

De sajnos **X ho [helyesen IX. hó] 3 án** bejelentették hogy indulunk 4én Akor civil ruhát postára adtuk és be Raktuk az nap este Szegedi Rokusi átomáson a szállítmány parancsnokunk egy gyalogos főhadnagy volt Bihari Dezső nek hívnák (sic!) sokat volt a parancsnokunk hát az útazásunk többször zavarta a riadok De mindég kitolt a nyílt pajára és szétmentünk a közeliben de olyan szerencsénk volt mindég előttünk bombázot így értünk fel Pestig it egy napot töltötünk de persze 2 szeri riadoval az is elmúlt szerencsésen utána főjtatuk az utunkat Ács kóság fellé az uton jól Kosztóltak szalona volt és lekvárt mnden nap adták délben az összesen 500 voltunk a riadókon kívül jól éltünk a vagonba szalmát is atak befutótunk Ácsra és ot

Már sokan voltak az összes mikor befútot 5000 letünk többnyire tartakékosak (sic!) voltak a tiszték is it oszt 5 csoportra osztotak de úgy ösze keverte minden csoportból volt egy helyen volt egy parancsnok egy Venke ezredes tényleges tiszt volt rémmesen ki akart Németországba jönni hát alig ált meg a mozdony velünk csak robogot be velünk az országukba Hát végig húzták a mézes mazcagot (sic!) a szánkron mert vételeztek fel Német Kosztot egy átomáson egy egész komiszt nagy vaját mézet és kolbászt hát igazán sok volt amit adtak a s[*y*]ábok és a nyillasok éledtek hogy it nem ugy van mint

Othon mert a Magyaroknál mindenki lop de it lesz enni anyi hogy sok mert it ki adják ami jár de bizony énnekem ojan roszul éreztem magam miota elhatuk a Magyar földet de a nyilasok így lesz ugy lesz mindég én csak azt hajtotam majd nyugtával dicsérni a napot ami nagyon igaz Magyar példa beszéd és sajnos nekem let igazam. Mert az utazásunk végén mikor odaértünk ot megszemlélt egy német őrnagy ot megkezdték fertőtlenítelek (sic!) mindenkit ami jó volt **szeptember 4től 15 ig** mi még abba vagonba laktunk én az utolso, csoportba

fürödtünk onan gyalog kí egy táborba érkeztünk éjfélkor ot kaptunk regel már az ugy nevezet kafét ami a Németnek az fő eledele de nagyon rosz volt én ugyan keveset ítam belőle egész idő alatt

Hát az ebéd aszt jegyre kaptuk és volt ebédlő is elég jo leves volt és utána na majd a töbi mi lesz hát kaptunk tökéletes megszeckázot búrgúndi levél volt és egy olyan vékony húst mint egy zsiltepenge később tudtuk meg hogy gép tudta olyan vékonyra vágni persze kényér nélkül mert akkor mondták hogy este kapjuk a kenyeret és a regeli vajt is hát meg is kezdték de tovább is anyi let rendszeresítve körülbelül 3 dekát tet ki ha hideg vacsora 6 deka turo sajt hát így kezdték azután tovább is fogyot még, viszont porcelán tányérba etünk ha let volna mit Utána az elosztó volt és sokat irták be a Nemetek a nevünkkel ez már nem tecet nekünk. Onam (sic!) elvíték Au[g]sburg városba Nagyon össze volt bombázva mert it volt a Messzersmit repülő gyárjuk. Hát egy szép lak tanyába hejztek el rendes

Ágyak voltak oda érkeztünk **21én** Hát az ot lévők már mondták az előtt egy honapal bombázták a várost de szörnyű (sic!) volt össze volt rombolva ami meg ált ház az meg kí volt égetve foszforos bombákkal ablakok ajtok menyezet mind kiégve csak a fal és a kémények áltak még valami tizenötezer halot let és 6 napig éget a Város hát még akkor borzadtunk csak tőle Kedve persze nem let senkinek se (sajnos később át kelet élünk)⁷ Ot oszt kaptunk 4 napot tisztálkodás volt. ot vóltunk 1000 mert a5000 5 csoportra osztoták és mind külön irányba mentek, nekünk az let a parancsnok aki Szegeden volt az úton is ő tart ki és Nagyon rendes ember volt habár ő gyalogos volt nagyon megértetük egymást **25én** kiállítotak benünket és ugy besszét hogy

hogy 6 hetig fog tartani mert lássa hogy mind öreg katona már. Hát kimentünk a tüzelő álásba es bemúttak mindenkit és elkezték az ágyú nevét es fő részeit mindenűt volt egy tolmács is így monták mega 8per8 légvédelmi löveg a fő részeit magyarul de egy hét után kimuttaták a fogukat minden fő részít Németül kelet tanulni hát akkor aszt találták ki hogy az oktatonk nem tud tanítani hát persze nem megy sehogy sem **X hó 2án** kivíték lakni 28[un]kat a tüzelő álásba ot is jo helyónk volt a szálásbol kifojlog a zennivalo az zsirtalan és csak krumpli és megínt a **X hó 9én** lőtünk a nemetekel mink csak lősszeresek letünk **13án** Puskával voltunk lönni Közben levelet lehetet írni megadták a címet is Közben egy hétig még a postára sem adták a levelet

⁷ Nekünk, magyaroknak a kalandozások kora óta baljóslatú város Bajorországban. A világháborúban a szövetséges légiőrő szinte folyamatosan bombázta, nemcsak a repülőgépgyár, de a tengeralattjáró-gyár miatt is.

X ho 15én it kint töltöttük a vasárnapot az álasba **16 án** Majd nem fogjuk letünk a rádiót halgaták egy páran és ők mondták Kápitulált az Ungárn úgy nézték az embert mind kútyát⁸ Mindent visszaszedtek még örültünk hogy hogy haza engednek cserébe németér **18án** változot a világ mert Nagyon szorítótak a Német szóval este úgy kelet mondani mint az iskolások ők már túttak valamit **19én** adtak (tejet persz[e] felezet te[j]) volt) **20kán** tudtuk meg a Kormányzó lemondását és a Szálasi testvér mit tervez⁹ 2szor voltunk lönni **21én** megint lőtünk már megszoktuk akik kint laktunk ezen a nap a tisztéseket. Külön veték mert hogy őket jobban kel tanulni a töbinél **22 Vasárnap** is ment a gyakorlat most nagyon szorítják a Magyarat

A tanúlással. Mert nekik ünnep az nincs akkor mondtuk hogy elvesztik a háborút **23án** megint bombázták a Várost Kemény nap volt Közel nem eset bomba hozánk Volt **26 án** szemle de a német szo gyengén menő szerintük **27.** már a foglalkozás út á[n] gödröt ásatot velünk de persze nem ment csak lassan mink mondtuk nekik hogy Rabszolgák még nem vagyunk **28án** 3órán keresztül riadó volt és később tudtuk meg hogy kitolásból volt az is Hát íjen volt a mi fegyverbarátunk minden felle csak szúrtak rajtunk hát meg is gyűlöltete magát előtünk rendessen. Nem hiába a történelmet ha olvasa az ember tisztába jön mindenel de csak ki használni tudja a másikat és főleg parancsolni aszt szeret és tud de dolgozni aszt már nem **X/31én** Sok gép ment keresztül rajtunk **XI hó első** hát a Mindszentet jól meg

Ünepeltete földet hordtuk sátorlapba hát mondtuk is az áldást rajuk De majd meg is segíti őket majd Visszafogják kapni aszt amit ők adták másnak **3án** volt a vizsga nyol (sic!) sikerült **4én** megint lőtünk 10 lövegenként **5 én** bolondnap volt **9én** esel (sic!) a hó es árkot ástunk **10én** volt hajnalba riadó let **11 en** be kellett a laktanyába menni Most már tudjuk hogy nem fogunk hazafelle meni hanem megyünk az ő Városait védeni hát így hitegetet csalogatot hogy egy réssze majd Magyarorsza[g]ba megy és a határszélre De bizony nem a Magyarhatar felé hanem söt meszeb fogvinni bennünket Mert közben November elejen kaptak postát a Dúnántúlrol és a Pestiek is és volt Egy Makai fiuis és ő kapot a testvérétől sok ujságot és levelet is Pestről És így már tudtam hogy az én levelem nem fog hazameni söt bántot az ügy hogy mint mentek keresztül az én othonomon a front Hát elképzelni ros hogy én tanuljak

⁸ Horthy Miklós kormányzó kiugrási kísérlete: a rádióban október 15-én olvasta fel nevezetes kiáltványát.

⁹ A kormányzó október 16-án mondott le, ekkor került hatalomra Szálasi „nemzetvezető”, s két nappal később elrendelte a teljes mozgósítást.

Németül míkor aszt sem tudom mi van othon Bár mi szerintünk ide ki ne jönne senki mert ez Nép borzasztó ki tolt a menekülttekel hát amit az Isten adrájuk azal a szándékal voltunk Ha közel visznek a határa bizony Megfogúnk szelelni ők anal Ravaszab nép sőt meszeb vít el **XI ho 16án** elindított Breslauba¹⁰ ez egy szép Város volt nem kapot bombázást adig és minket beosztotak a löveghez de németül nem ment rendesen és ekeztek tanítani Hogy mit kel a tankal csinálni a páncélökölel de bizony ha nekünk kel

Az ökölel védenni akor jaj lenne a németnek de ők csak egyik nap a másik után mutata be a harcászatot hol filmen hol gyakorlatba. Hát a dudomány (sic!) az igazán izgatot benünket **XII ho** most is még a Németekkel volt surlodások De ugy el voltunk keseredve hogy jötek levél is és a sok menekült volt a Városba és hangoztatták hogy mijen világ van othon **2án** volt riadó 2orán keresztül **3án** kaptam vissza leveleket amit irtam haza hát tudtam hogy nem kaptak meg de míkor visszajötek mégis roszul eset **5én** beletünk oltva éjszaka nagyon beteg voltam tőle vagy 3 napig így még Nem voltam beteg oltástol

8án egész nap foglalkozás van és közben csomagolás van megyünk inen tovább ahol roszab lesz **11én** voltunk fürdőben nagyon jo fürdő volt utána moziba mentünk el **12 én** indultunk utba a nyugati frontot emlegetik it volt 3 közülünk lemaradt de nem birtak Megszökni és késsőbb visszajötek **14én** az úton sok bombázás Nyoma vanak minden felle **15én** szinten csak a pusztulás van hát it már csak a retentő pusztulás nyomai vanak Hát most már tetőzte a kitolást tényleg a nyugati frontra dóbótte benünket már hogy megérkeztünk és Rakodásnál kétszer volt riadónk előtevaló nap bombázot a városba

Tüzelő álásunk még nincs Kész munka az lesz bőven és Dolog az megy most mutatkozik a Német be csak sijesünk de ők Meg nem fogná[k] sehol sem a munkát De kitóltunk velük mert mind aszt modták a tolmácsunknak hogy ha annyira tudják hát csinálják meg majd mink ülünk adig de ha nem szolnak hát csináljók tovább be mondták a tisztnek És akor ószt ránk hagyták és rájötek hogy nem lehet ugy ugrasztani ahogy ők akárják Pedig nem volt velünk egy szaki a parancsnokunk De öreg katonák mindegyik hát így volt a lövegeket helyre teni őket es még csak 3 ált és Vasárnap este elkzde storni a környéket Hát jól bemutatkozot

¹⁰ Breslau (régí magyar nevén Boroszló) Alsó-Szilézia székhelye, ekkor még német város volt, három hónapig tartó ostrom után a második világháború utolsó napjaiban foglalták el a szovjetek. A háborút lezáró békeszerződés következményeképpen, mely mintegy 200 km-rel nyugatra tolt Lengyelországot, ma zömmel lengyelek lakják, neve Wrocław.

Ugy elő járóként szép jövő vár ránk ezen a részen Jó heljre dobtak a németek **XII hó 18án** munka az van és azon kivü még este is 2-3 át riadó is volt ilyen helyen bizony nem valami kellemes így jött el a Karácsonyunk Hanaúba anak nyújtotunk lég védelmet¹¹ Hát a **Kar[á]lcsont** is jól meg ridoztuk 4 órán keresztül anyiban volt egy kicsit hogy job volt az ebéd és kaptunk egy K szeretet csomagot cükorka és mézes volt benne és it kostoltam meg a borukat fejenkét 1 deci bor volt **26án** Hát szomorú névnapjaim volt ez elgondoltam hogy ha a Tatával együtt tarthatók volna it meg éhes voltam és még aszt sem dudom (sic!) mi lehet otthon más **29 én** lötünk először ök most estek keresztül keresztsegen Hát vólt is riadalom egy kicsit de később oszt ment Rendessen **30án** a riadók azok élyell napal tartanak most mán Rengeteg bombázások volt éjelnapal Hát most tudja meg

31én Szilveszter sok riadó volt munka az vólt böven de az ebéd az ma is hajába krúmpli volt mint rendesen szokot lenni De is eszembe van mikor úgy főzte a Mama a kis malacznak és meg sem kostóltam pedig olyan szépen nézet it meg a takarmány krumpli meg főzve sorba áltunk érte és örült ha mind a négyet meg lehetet enni nem kelet eldobni fellét amit jonak tartotunk i[s] a közepe[n] ojan szag jött k[i] amit mindenek lehetet tartani csak ehetonek nem De hát Istenem az éhség nem válogat csak legyen vallami hát a szilveszter nem így volt **Meg kezttük a 1945 évet** délelöt 10 től délután 3ig egy fojtába sokat bombázva környéke Ide miránk nem eset még ez volt a szerencsénk De most nagyon szorították eszt a nyugati front környéket éjelnapal

Bent vannak hát nem tudjuk medig fog még így menni **4 én** sokat lötünk szinte füst volt az egész környék Bombáz[ás]tol még éget az egész környék 6án már délelöt 10 től 11ig volt riadó utanna este 6kór lel riadó és fél hétkor elkezdődöt a cirkúsz amilyjent még nem látam sötét volt de utána mikor megkezdődöt a támadás olyan világos volt mint napal szot nm igen lehetet érteni csak a nagy Robanások tüzek hült a repesz és bomba mint az eső. De ez a borzalmak estélyje volt. Aszt hitük soha nem lesz vége soha sem **7én** délelöt is sok gép ment keresztül este ujból bombázot minket a tüzek égnek világít a Tűz minden fele útána 3napig éget **8án** hó eset de délelöt 10 től rí[a]dó volt 2 ig **9 én** kin voltunk este és vacsorát főztünk hagyma és

Paprikával jo krúmplis paprikást **12 én** nagy hó eset Mai nap jött parancsba a Szállási köszöntést tanuljuk De bíz mi aszt vártúkk volna hogy egy pár cigaretát vagy cükorkát küldöt volna az új Nemzetvezető de bíz olyan elfelytet (sic!) fiai

¹¹ Hanau német város Hessen tartományban, a brit légierő 1945 elején porig rombolta.

voltunk a hazának nem kaptunk mink semít a hogy át adtak a németekhez ugy bántak velünk mind mikor eladta gazda egy jóságot és aszt mondja sok szerencsét hát így bántak el velünk nem törődöt mí velünk senki olyan mostohák voltunk mink De persze ijjenkor tudják hogy meg vagyunk hát aszt csinálják velünk amit akarnak ugy adnak enni ahogy ők

Akarnak **13 án** töbezer [harci repülő] támadta Németországot 4 órán keresztül **14én** sok riadó volt és 6szor kelet kimenni [a lövegekhez] egész élyszaka fűtkostunk **15én** is nagyon sok gép volt bent a német földön egész január hónap végéig minden nap éjel napal fűtkostunk ki az álásba **Február** hónapba jöt egy Zászlós parancsnok rendet csinálni De csak anyi hasznát vetük hogy a pihenő időnkéből foglalkozót velünk más különben semi becsülete se volt neki sem Eszt ő is tudta mert eleinte nagyon kezdte büntetni a laktanya fogságal de mi be mondtuk neki mert ha riadó volt csak ki kelet menni és a szálásunkat ugy sem lehetet elhagyni mert Álandóan tüzkésznek kelet lenni és utoljára már egész

Rendes fiú let belöle Februar[t] is megkezdtük munka az megy ünepen meg biztosan dólgozni kelet Hát azért hogy ehora terror legyen aszt sohsem gondoltam volna mert hogy emlegete a német rádió hogy az Orosz így úgy csinálja a templommal mert hogy raktárnak behasználta Az ők voltak és hogy az iskolást [helyesen: iskolások] a templom hejet holmi dobszó mellet nagy győzelmi mámort tanúltak hamajd ők lesznek Európa úrai a fiatalság így tanúlt az öregeket és a félkezűk és lábúakat nyomorékok meg a páncéloköllel hogy kel ki lönni a pánczélóst szoval a nyomorékökal eszt tanítoták akik[et] meg nem lehetet be számítani embernek vagy futó árkot taníták ásni őket az ugy nevezet bizalmi párt emberek ezek voltak

a kémek és besugok és ugy a nép közt éltek hogy nem is túdták hogy ki a bizalmi spicli akik még a papók prédikációát is elenőrizték és ha valamit is észre vetek hogy talán a háború befel[je]zését csak példázot rá akor könnyen oda fűtot a párt autójára és elviték a papot hogy sohasem került vissza így már a pap előre le írta átdolgozot mindent és csak olvasta fel a zó széken mert ít nyúgat német orsz[ág]ban nagyon is vallásos a nép de csak Aszonyok mehetnek mert a lányok is pártba járnak esha mást nem notát tanúlnak és a templomba esetleg a korai mísére me[r]t önán fűtot már az egyletükbe és az iskolákba a keresztet leszedték és Hitler és társai voltak [a falra] akasztva szoval nyomás az nagy volt A termelöt is meg kötöték de azért ők sem éhez tek mert aki aval dolgozik aszt megkoplaltatni nem lehet bár hogy rá szabják is It a németeknél roszab a jegy rendszer mind Nálunk volt mert ők még egy kiló almát sem sem adnak el Náluk

minden az álamé De viszont az meg van hogy ami jár úgy Rúhába vagy enni valoban aszt meg kapja és feketén nem lehet kapni mert aszt ami jár feningekér meg kapja és úgy sem kap pénzcért semit és a pénzcüknek nincs értéke meg félnek is de azért ékszerért élelemért és ha fő ha dohány pénz ja cigaretájért sok mindent adtak mert a katona vagy civilnek is csak két cigaretát adtak

És más külömben Nagyon dohányosak voltak elszívták volna 50nek is sőt még a nők nagyon dohányoztak, Hát ez volt a szerencsém anak a szenvedélynek nem voltam rabja elég voltaz éség elen küzdenni nélkülözni ne hogy még dohányt is Nélkülozni kelet volna. Hát így volt szomorú sorsunk volt Nekkünk Németországban is mikor mind katonák voltunk de mikor a fogságnak a panaszos kenyért etük az is bajos volt Mert aki szegény az marad mind még ha fogságba kerül is Mert miután [n] **Március 25én** az Amerikai hadsereg meg szálta azt a hejségét minkket meg Magyarokat elengetek hogy mehetünk szabadon Ara amere már meg is száltak és az a púsztlás amit véghez vité persze az oda való fogjok csinálták De persze később össze szedték Minden fogjot és drot közé teték őket is

Ha civil volt ha katona volt és persze nem is számított az sem mint mink számítottuk hogy a Magyarokat külön fogják kezelni de sajnos nem let külömbség Köztük akor milyen nemztségü is volt Először is **Áprílús 2** kerültünk Vorsban [Wormsba]¹² hát it bizony bemútatkozot a fogságunk kezdetén bizony má azér a kis léért amit ot kaptunk és két három koczka cibak volt de ezért kellett legaláb 2-3 órán keresztül [sorba állni] és pedig minden holmival úgy mint a csiga hogy a házát vízí mert ot lehetet hagyni egy percig sem mert ellopták rögtön még a feje alol is ellopták éjel ha nem vigyázot nagyon rá Mert bizony nagyon sóknak csak egy kis kabátja volt

Meg és aban a hídegben az elkényszeredet ember mindenre képes és ha meg zavarodot és nekiment a drotnak hát egyszerűen le lőték mind a kútyát Napal meg körben jártuk a drotón és mijen borzasztó volt mikor Rá került a sor és nem adtak semit csak végig vágtak a bótal rajta el sem akartam hínni mikor ijen séta után a Kocsis Barátomra csak rá mordúlt és lögték ki a sorból de az volt a rossz hogy semí büne nem volt csak szinte kéjelget az Amerikai hogy fájo szível nézet vissza a kis ennivalora amit ő még aszt sem kapta meg. Ez volt az első rossz helyünk

¹² Város Németország nyugati részén, a szövetségeseik 1945. februári és márciusi légitámadása után már romokban.

De még is egyszer letelt és 8 nap után vagonba raktak és elmentünk egy drot közé ez Csalon [Chalon] nevű Franczi[a] Városba it még az út ról a vagomba is vólt még egy meg próbáltatás nem volt vízünk sem Ugy kelet szenvedni mikor Salonban értünk it jól kaptunk enni voltunk [**Április] 14 től 17 én** mentünk ki kis Salonba az let egy Magyar lágerbe De elején tűrhető volt később nagy sokat éhezünk Mert mikor felkeltünk bizony szédült mindenki Ez a szenvedés bizony soká tartot it értük a Háború végét mi persze aszt gondóltuk hogy majd haza megyünk it csalódtunk

fojtatás

[A következő oldalon szakszerű recept, hogy miként kell házilag nyers cukorrépából cukrot főzni, alatta keltezés: „**1945 IX hó 25 én Majlikán**”. Majd a lap túloldalán folytatódik a tintaceruzával írt krónika.]

Az amerikaiakban közben föl hogy 250es csoportokba megyünk de nem tudtuk hová persze mindanyian csak haza de csak később túdtuk Meg hogy munkára mentünk it persze megint volt későbbi találkozásakor hogy volt a kinek nagyon jó ment dolga. Mert a munkában menőket úgy össze keverték engem ot hagytak egyedül az én Barataim külön mentek ojan rossz érzés vólt a kop. De később SZEPTmber hónapban össze találkoztak mindanyian és elbeszélgetük hogy mint ment dólga hát it bizony az Enni való az gyenge volt nagyon ír is aligtúdtunk járnai már it is elkezték

Szedni hogy megint haza megyünk Reméljük is hogy most megint haza fellé visz az út már talán XII most nem fogunk csalódni hát bizony már 7 hónap után igazán szép volna fogságból meg szabadúlni hogy mit találunk othon

Hát csak az Isten adja hogy minden bajtárs
Meg találja aszt a kit oda haza hagyot

Szíves megemlékezéssül az én Kocsis bajtársamnak. Szabó István címem ez Csanádpallota. P. ugar tanya 369 szám

A krónikához szervesen illeszkedik, hangulatát felerősíti a tábori költő verses visszaemlékezése a fogolyélet kezdetére.

945 X/11

Vormszi Emlék

I.

Amikor meg értük a háboru végét
Vormszba is gyűjtötték a fogjok egy részét,
Gyarapodtunk egyre nőtt a fogjok száma,
Kicsi lett a tábor mi nekünk lett szánva

II.

Vormsz a hadi fogjok keserü probája,
Hogy ha reá gondolok, fáj a szívem tája,
Zuhogó esőben, éhséget el túrve,
Fogvacogva néztünk, föl a magas égre

III.

Kérve kértük Istent, szabadítson már meg
Hisz nem követtünk el semmijen nagy vétket,
Nem öltünk mi embert semmit nem raboltunk
Még is szomorura fordult a mi sorsunk.

IV.

Vormszban nagyon kevés enni valon éltünk
Vizet is a németek vitték el előlünk,
Csak akkor enyhült meg egy kicsit a helyzet
Mikor víz tartájból kaptuk már a vizet,

V.

Amikor így végre több vízhez jutottunk
Egy kis mosdotálba meg is mosakodtunk
Őrültünk hogy végre moshattuk a piszkot
Ami a kezünkre bizony lerakodott,

VI.

Nappal az éjszaka vólt a fogjok réme,
Sátor nélkül aludt azoknak nagy része
Ezért a nap multát sokan busan nézték
Szivszorongva várták a keserves estét,

VII.

A kinek volt lapja, felverte a sátrát,
A kinek meg nem vólt tartotta a hátát,
A mikor az eső éjjel esni kezdett,
S úgy itatta lassan fel az eső vizet,

VIII.

Míly nehezen vártuk éjszaka a reggelt,
Láttuk dideregni a sok fázo embert
És mikor keleten derült az ég alja,
Felkeltek a fogjok, fekhelyükről sorban,

IX.

Neha az öröknek fegyvere eldőrdült,
Ijenkor egy fogoly jobb létre szenderült,
Tiltás ellenére a tilosba tévedt,
Ezzel véget is ért számára az élet,

X.

Amikor vormsz nevét mondja ki valaki,
Testemet a hideg veríték veri ki,
Olyan rossz emlékek fűződnek nevéhez
Hogy ha én ezt hallom már az égre nézek,

XI.

Hállát adok érte mind anyiszor Atyánk
Hogy véget ért Vormszban a mi kálváriánk,
Inségben nyomorban meg őriztél minket
Ezért holtig áldunk dicsőitün[k] Téged

Emlékül

Bajtársa Fodor Sándor

Ezután a már korábban említett kalóriatáblázatok és közhasznú ismeretek következnek, majd két, gépjárművet ábrázoló gyermekrajz, nyilván már az olyan yira áhított szabadulás utáni otthoni hónapokból, évekből.

Az utolsó oldalon ceruzával, határozott, kemény kézzel írt feljegyzés, olyan személyé, aki a katonakönyv tulajdonosához hasonlóan, csak olyankor néz íróeszköz után, amikor az már elkerülhetetlen:

„Kocsis János ót hatam
 1 nagy kabátot,
 1 eső köpenyt,
 1 pár fehér zoknit,
 1 fehér tőrülkőzöt
 1 zöld nadrágot,
 1 also nadrágot,
 1 felső inget.
 Szabó István nál
 tanya 369 szám
 Csanádpalota
 Csanád Megye”

Ez sejtetni engedí, amiről egyelőre mit sem tudunk, hogy ki által (s talán azt is, hogy miért) került Szabó István notesze a Bácskába. Hogy ki volt Kocsis János, és visszament-e a Csanádpalotán hagyott holmijáért, nem tudjuk, de tudván az akkori állapotokról, különösen a Délvidéken, ez erősen kétséges.

A könyveknek, akárcsak az embereknek, sorsuk van – a katonakönyveknek is.

We Are Not Slaves Yet

A Soldier's Notebook about the End of WW II and on being an American War Prisoner

In recent years there has been an increasing interest towards a specific form of folk literacy, the hand written soldier's log. The writer of such a log which appears as the subject of this paper, together with his companion-in-arms, suffered the ordeals of German warfare in the last few months of the Second World War. Subsequently, as an American war prisoner, he noted down in the form of a chronicle the inhuman treatment he had experienced. His log also contains poems by his two companions grieving over the hardships of captivity, patriotism, homesickness and longing for the family. Both the chronicle and the poems make valuable documents on the reality, culture and history of a period not yet fully uncovered.

Key words: folk literacy, soldier's log, Second World War, American war prison, chronicle, poems

Robovi još nismo

Jedan vojnički notes o kraju Drugog svetskog rata i američkom ratnom zarobljeništvu

U zadnje vreme se sve više pažnje posvećuje vojničkim rukopisima, koji čine specifične izražajne oblike narodne pismenosti. Vlasnik vojničkog notesa, predmeta ovog rada, pod silom okolnosti bio je prinuđen da u društvu svojih vojnih drugova propati zadnje mesece vojnih manevara Drugog svetskog rata u Nemačkoj, zatim nemilosrdni tretman američkog vojnog zarobljeništa, te je svoja iskustva i ovekovečio u vidu hronika. U njegovom notesu su sačuvane i dve pesme koje izražavaju patnju usled surovih uslova zarobljeništa, ali i ljubav prema otadžbini i tugovanje za domom i porodicom dvojice njegovih sapaćenika. Sama hronika, kao i obe pesme predstavljaju vredne kulturnoistorijske dokumente i svedočanstva za spoznaju stvarnosti iz jednog istorijskog perioda koji sve do današnjeg dana još nije istražen u potpunosti.

Cljučne reči: narodna pismenost, vojnički notes, Drugi svetski rat, američko vojno zarobljeništo, hronika, pesme

Beérkezés időpontja: 2016. január 16.

Közlésre elfogadva: 2016. február 19.

